

Η σύγχρονη μιμητική συμπεριφορά και ο χώρος της

ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Η τελετουργική μίμηση στη ρίζα της φασιστικής κοινότητας ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ έχουν δοθεί πολλές για τους λόγους που εννόησαν την επιβολή του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος στη Γερμανία του μεσοπολέμου. Και σίγουρα καθεμιά από αυτές είναι υποχρεωμένη να πάρει υπόψη της τα δομικά και συγκυριακά δεδομένα του Γερμανικού καπιταλισμού καθώς και το σύστημα των τοπικών και διεθνών συσχετισμών. Εκείνο όμως που πάντα απομένει αινιγματικό είναι η τεράστια μαζική απήχηση αυτού του καθεστώτος, η απίστευτη ικανότητά του να αφομοιώνει και να κινητοποιεί το λαό του εντάσσοντάς τον σε σχήματα δημόσιας και ιδιωτικής συμπεριφοράς που επιβεβαίωναν την κυρίαρχη ιδεολογία του εθνικοσοσιαλισμού. Σε τούτη τη μαζική ιδεολογική ένταξη ίσως πρέπει να αναζητήσουμε ορισμένα δομικά γνωρίσματα της φασιστικής ιδεολογίας, απόλυτα συμβατά με την αστική ιδεολογία, τα οποία ίσως εξηγούν και την ανάδυσή της ξανά στις μέρες μας, ανάδυση εξίσου «απροσδόκητη» όπως και τότε.

Το εξισωτικό ιδεώδες που ενέπνευσε τους αγώνες των κυριαρχούμενων τάξεων κατά της φεουδαρχίας των κληρονομημένων προνομίων και των διακρίσεων, διατηρήθηκε μετά την επικράτηση της αστικής τάξης σαν μια υπόσχεση ίσων ευκαιριών για όλους. Η πραγματικότητα βέβαια της νέας κοινωνίας κάθε άλλο παρά τούτες τις ευκαιρίες τις παρείχε ούτε, πολύ περισσότερο, εξασφάλιζε την ίση πρόσβαση προς αυτές. Η αίσθηση πως οι νέες δυνατότητες της επιστήμης και της τεχνικής θα μπορούσαν να δώσουν νέες προοπτικές στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατώτερων τάξεων δεν επαληθευόταν από τα πράγματα ή είχε σαν αντίτιμο τη διαιώνιση επώδυνων συνθηκών εξάρτησης και εκμετάλλευσης. Και είναι σε τέτοιες συνθήκες που οι κυριαρχούμενοι, αν δεν βρουν όρους και τρόπους να ανατρέψουν τα δεδομένα διεκδικώντας τη χειραφέτησή τους, είναι πιθανό να εγκλωβιστούν στον τρόπο που μια γενικευμένη αβεβαιότητα για την επιβίωση τους προκαλεί, τρόπο που αναζητά στα τυφλά μια ασφάλεια, μια ψευδαίσθηση δύναμης και μέλλοντος.

Η φασιστική ιδεολογία εμφανίστηκε σαν η καρικατούρα της πιο συνεπούς μετεξέλιξης του αστικού εξισωτικού ιδεώδους, της σοσιαλιστικής εξισωτικής ιδεολογίας. Καρικατούρα για-

τί με μια ρητορεία συλλογικής συνείδησης και δράσης υπέδειξε τον τρόπο της φενακισμένης πραγμάτωσης του εξισωτικού ιδεώδους στην εξομοίωση των μελών της εκλεκτής φυλής. Έτσι το ιδεώδες πήρε σάρκα και οστά στις φασιστικές συγκεντρώσεις, με τις στολές, τα λάβαρα και το τελετουργικό που εξομοιώνει τους πάντες σε μια κοινότητα επιτέλους ίσων και δυνατών.

Πρόκειται για μια κοινότητα που την γέννησε και εξακολούθησε να την τρέφει ο φόβος. Για μια κοινότητα που όχι μόνο δεν διαγράφει τη βία της εκμετάλλευσης και την ωμή διάψευση των προσδοκιών αλλά και ενισχύει την εντύπωση πως όλα τούτα οφείλονται σε μια παθολογία της κοινωνίας που πρέπει να αντιμετωπιστεί δραστικά.

Έτσι κάπως γεννιέται από τον τρόπο που εξωθεί στην αναζήτηση ασφάλειας κάτω από μια συλλογική εξομοίωση ο μηχανισμός του εξιλαστήριου θύματος¹. Σαν όλοι οι υπόλοιποι, πέρα από πραγματικές αντιθέσεις και διαφορές συμφερόντων, να ενώνονται στην καταδίωξη των «παρασίτων», εκείνων που η ύπαρξή τους γεννά και σωρεύει τα δεινά για τους πολλούς. Η τελετουργική εξομοίωση της φασιστικής ορδής, εξομοίωση που συνέχει ο τρόμος και η ανασφάλεια, βρίσκει στη φιγούρα του Εβραίου το απόλυτο έτερο, το δείγμα και το στίγμα του κακού που πρέπει να εντοπιστεί και να καταστραφεί παραδειγματικά. Είναι αναγκαίο για την εξομοιωτική διαδικασία που συνέχει τη φασιστική ιδεολογία και συμπεριφορά να οριστεί ένα απόλυτο έξω. Όχι μόνο γιατί αυτό δίνει το μέτρο του αλλιώτικου αλλά και γιατί αποδεικνύει την αναγκαιότητα της εξομοίωσης: είναι αυτό το απόλυτο έτερο που απειλεί όλους τους άλλους, όλους εκείνους που στην ασφάλεια της εξομοιωτικής αλληλεγγύης μπορούν να αισθάνονται την πολλαπλασιασμένη δύναμή τους. Και πώς θα αποδειχθεί τούτη η πολλαπλάσια δύναμη αν δεν έχει κάποιον που πάνω του να ασκηθεί, που πάνω του να χαράξει κυριολεκτικά και μεταφορικά τα σημάδια της ανωτερότητάς της;

Ίσως ο φασισμός καταφέρνει να ανάγει σε αρετή την πραγματικά βίαιη εξομοίωση των ανθρώπων που επιβάλλει η οικονομική αναγκαιότητα της μαζικής παραγωγής και της μαζικής κατανάλωσης που τη στηρίζει. Η τυποποίηση των προϊ-

όντων που απαίτησε μια τυποποίηση των αναγκών και των επιθυμιών έφτασε στο σημείο να τυποποιεί όχι μόνο τη συμπεριφορά αλλά και τη σκέψη. Έγινε έτσι η ενσάρκωση μιας δημοκρατίας, όχι των ίσων ευκαιριών αλλά μιας δημοκρατίας της κατανάλωσης. Από το εξισωτικό ιδεώδες απομένει μόνο ό,τι τροφοδοτεί το κέρδος, όπως ακριβώς από την ελευθέρωση του στοχασμού από τις προκαταλήψεις και τη δεισιδαιμονία ενθαυρούνται μόνο σκέψεις που μπορούν να τυποποιούν τις παρατηρήσεις και να προβλέπουν. Η επανάληψη σαν μια γιγαντιαία επιχείρηση «εκδημοκρατισμού» της φύσης δεν είναι παρά μια εκκαθαριστική επιχείρηση που επιδιώκει να καταστήσει τη φύση πρόσφορη στην εκμετάλλευση. Οι αντιδράσεις της φύσης, τα φυσικά φαινόμενα, πρέπει να ελεγχθούν, δηλαδή, να υπαχθούν σε νόμους που τα προδιαγράφουν². Αν αυτό είναι το επιχειρησιακό χαρακτηριστικό μιας αστικής επιστήμης, μιας επιστήμης που ενδιαφέρεται να εκμεταλλευτεί τη φύση αδιαφορώντας για τους όρους και τις συνέπειες³, τότε ίσως διακρίνεται μια ενιαία λογική που διέπει τον αστικό πολιτισμό και τη σχέση του με την κοινωνία. Η δημοκρατία και το εξισωτικό ιδεώδες στρατεύονται στην κατασκευή ενός κοινωνικού κόσμου προβλέψιμου άρα ελέγξιμου, τυποποιημένου και επομένως διαφανούς σε μια γνώση που θέλει να διευκολύνει την προγραμματισμένη παραγωγή και κατανάλωση των προϊόντων. Και ο φασισμός μπόρεσε στα πρώτα βήματα μιας τέτοιας «μαζικής δημοκρατίας» να φτάσει τη λογική της στην ακραία της συνέπεια ανάγοντας τούτη την εξομοίωση σε τελετουργία που εξορκίζει τον τρόπο της σύμφυτης με μια τέτοια δημοκρατία ανασφάλειας.

Κοινό χαρακτηριστικό των φασιστικών καθεστώτων, με ακραία εκδοχή του την Γερμανία του Χίτλερ και την Ιταλία του Μουσολίνι, είναι η οργάνωση εκδηλώσεων - παρελάσεων και τελετών που συμμετέχει συντεταγμένο ένα τεράστιο πλήθος ανθρώπων. Οι τρόποι συμμετοχής στο στρατιωτικό ήθος και οι μορφές οργάνωσης του πληθυσμού ποικιλούν. Καθοριστική όμως πάντα ήταν η χρήση στολών και διακριτικών σημείων. Όλοι είχαν τη δική τους αμφίεση: τα μέλη του κόμματος, οι νεολαίοι, οι γυναίκες ακόμα και τα μικρά παιδιά. Καθένας είχε τη μονάδα του και το δικό του πόστο στην τελετή όπου σχημάτιζε με τους ομοίους του τη μνημειώδη διάταξη ενός επιβλητικού συνόλου. Τούτη η τεράστια κινητοποίηση ανθρώπων, τούτη η ένταξή τους σε στρατιωτικής έμπνευσης σχηματισμούς, γεννούσε μια νέα μορφή εμπειρίας του χώρου της πόλης. Στη Ρώμη, την ημέρα της επίσκεψης του Χίτλερ, εκείνη την «ξεχωριστή μέρα» όπως την ονομάζει η ομώνυμη ταινία του Έτορε Σκόλα (1976), η πόλη ολόκληρη αποκοτούσε τα χαρακτηριστικά μιας νέας μνημειακότητας, σαν τα σώματα των παραταγμένων να συνιστούσαν πετρώδεις όγκους που σχημάτιζαν από ανθρώπινα κορμιά νέα επιβλητικά κτίσματα. Τίποτα το παροδικό, το στιγμιαίο δεν αποπνέουν αυτές οι τελετές. Τίποτα από το εφήμερο μιας γιορτής. Ίσα ίσα σαν όλα

να έχουν απολιθωθεί, να έχουν πετρώσει, σαν η τελετή να είναι αιώνια. Σαν ο χώρος να στεγάζει όχι κοινωνική ζωή αλλά μια νέα, δεύτερη φύση, πιο αιώνια, πιο άφθαρτη και πιο δυνατή από την ίδια τη φύση.

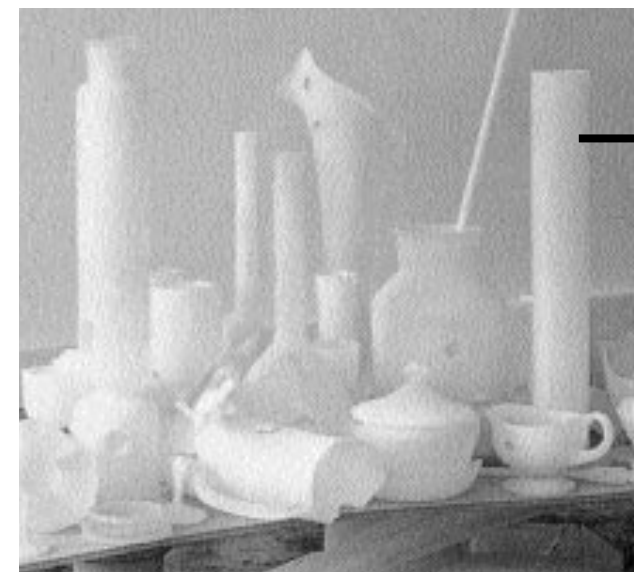
«Ο χώρος είναι η απόλυτη αλλοτρίωση. Όπου το ανθρώπινο θέλει να γίνει σαν τη φύση, αμέσως σκληρύνεται απέναντί της. Η προστασία ως τρόμος είναι μια μορφή μιμητισμού. Οι άνθρωπινες αντιδράσεις της ξαφνικής ακαμψίας είναι αρχαϊκά σχήματα της αυτοσυντήρησης: η ζωή πληρώνει το τίμημα για τη συνέχισή της με την εξομοίωση προς το νεκρό»⁴. Μια τέτοια μιμητική προσχώρηση σε μια δεύτερη, κατασκευασμένη φύση πρέπει να εικονογραφούν τούτες οι τελετές. Η μίμηση είναι άμυνα. Η καταβύθιση στην ομοιομορφία του πλήθους είναι ανακουφιστική γιατί κρύβει. Σαν το ζώο που προστατεύεται από τους εχθρούς του καθώς γίνεται ένα με το περιβάλλον. Με τον ίδιο τρόπο ο καθένας χωριστά χάνεται στο περιβάλλον που συνιστούν όλοι οι άλλοι όμοιοί του, γίνεται ένα με τη μονολιθική, πετρώδη σχεδόν, φύση του φασιστικού σχηματισμού. «Ο χώρος είναι η απόλυτη αλλοτρίωση». Όταν ο άνθρωπος γίνεται στοιχείο του περιβάλλοντος, ενσωματώνεται στο σκηνικό της τελετής δεν υπάρχει πια σαν προσωπικότητα.

Η φασιστική τελετή είναι μια μνημειώδης οργάνωση χώρου. Μια οργάνωση που μετατρέπει τους συμμετέχοντες σε εξαρτήματα του χώρου, σε υλικά ανόργανα από τα οποία σχηματίζονται οι επιβλητικοί όγκοι και τα μεγαλόπρεπα σχήματα. Γιατί τούτη η τελετή θέλει να ανασυστήσει τη δύναμη και την αιώνια υπόσταση της φύσης. Δεν υπάρχει χρόνος που κυλά, η ιστορία έφτασε πια στο απόγειό της. Η κοινωνία ξαναγύρισε στη μοναδική αλήθεια, την αλήθεια της φύσης. Η φασιστική κοινωνία είναι πια φύση.

Εκείνους που η εξομοιωτική τελετουργική συμπεριφορά αφήνει απέξω, εκείνους που στιγματίζει σαν υπονομευτές της μιμητικής κοινότητας, δεν αρκείται απλά να τους αποδιώχνει, να τους κρατά σε απόσταση. Η δική τους διαφορά είναι απαραίτητη για τη συνοχή της εξαναγκασμένης ομοιότητας όλων των άλλων⁵. Πρέπει λοιπόν οι άλλοι να οροθετηθούν, να σημαδευτούν, να περιχαρακωθούν. Και αυτή τους η περιχαράκωση ορίζεται με το συρματόπλεγμα του στρατόπεδου συγκέντρωσης όσο και με το φρικτό σημάδι, το κίτρινο άστρο, το ροζ τρίγωνο, ή τον αριθμό του κρατουμένου. Έξω από την κοινότητα που την χαρακτηρίζει μια μεταφορική και κυριολεκτική χωρική μνημειακότητα, πρέπει να ανεγερθεί ο τόπος του έτερου. Έξω αλλά και μέσα της, γιατί η κοινότητα το απόστημα αυτό, ξεκάθαρα οροθετημένο, δεν το αποβάλλει απλά, δεν το εξορκίζει, αλλά το περιορίζει και το συντρίβει παραδειγματικά και διαρκώς στο εσωτερικό της σαν μια διαρκή υπόμνηση απειλής. Όσο αδύναμο και να είναι τούτο το έτερο πρέπει να φαντάζει απειλητικό γιατί ο τρόμος διαρκώς πρέπει να εξωθεί τα μέλη της κοινότητας στην απόλυτη ταύτιση. Κάθε απόκλιση (φυλετική ή σεξουα-

λική) αποτελεί κίνδυνο για όλους, για την κοινή ταυτότητά τους. Και όπως η μίμηση εξασφαλίζει την ομοιομορφία στη φασιστική κοινότητα έτσι και κατασκευάζει μια αντίστοιχη ομοιομορφία για τους εχθρούς της -όλοι οι Εβραίοι μοιάζουν, όλοι οι ομοφυλόφιλοι μοιάζουν, όλοι οι τσιγγάνοι μοιάζουν. Και όλοι τους μαζί είναι ζώα, δεν αξίζουν τον τίτλο του ανθρώπου, έρμαια της ανεξέλεγκτης φύσης τους (αχόρταγοι σαν Εβραίοι, προκλητικοί σαν ομοφυλόφιλοι, ανέστιοι και περιπλανώμενοι σαν τσιγγάνοι).

Με την ίδια χειρονομία που η φασιστική τελετή ορίζει μια δεύτερη φύση, μια φύση εξευγενισμένη, ανώτερη από την πραγματική, μια φύση όμως παντοδύναμη, με την ίδια στο στρατόπεδο συγκέντρωσης ορίζεται μια φύση κατώτερη,

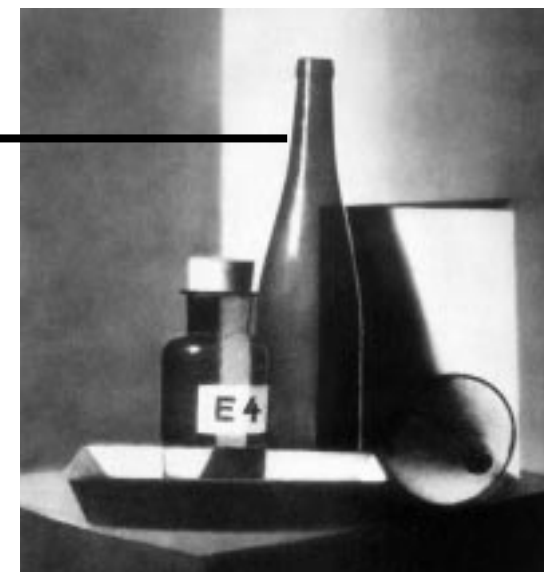

απειλητική, άξια να συντρίβει. Μέσα από μια συμμετρική καθοριστική δράση η εξαναγκασμένη ομοιομορφία θυτών και θυμάτων αντίστοιχα δεν είναι παρά η οριακή αλλοτρίωση της ανθρώπινης φύσης, η χωροποίησή της, η αναγωγή της σε στοιχείο μιας αμετάκλητης διάταξης έξω από τον χρόνο. Και αν στη φασιστική κοινότητα καθένας κρύβεται μιμούμενος μια σχεδόν ανόργανη οργάνωση της ανθρώπινης ύλης, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης η τελική αναγωγή του ανθρώπου στο ανόργανο γίνεται ανατριχιαστικά κυριολεκτική.

Η ομαδοποιητική μίμηση στη ρίζα της ομοιοτυπικής κοινότητας
Μια φιλελεύθερη κριτική του φασισμού εμφανίζει σαν βασικό πλεονέκτημα και ριζική διαφορά της δημοκρατίας την ελευθερία της γνώμης. Και τούτη την ελευθερία την αποδεικνύει επιδεικνύοντας μια συχνά εντυπωσιακή πολλαπλότητα απόψεων (δημόσιων απόψεων) στη σύγχρονη αστική μαζική δημοκρατία. Όμως πρόκειται για απόψεις ή για κατευθυνόμενα ρεύματα προτίμησης; Και μήπως η δημοκρατία αυτή διδάχτηκε πολλά από τις τεράστιες δυνατότητες καθοδήγησης της γνώμης των πολλών που ανέδειξε η χρήση των μαζικών μέσων ενημέρωσης από τη φασιστική - ναζιστική προπαγάνδα;

Τη μονολιθικότητα του φασιστικού ιδεώδους δεν την αμφισβήτησε μια πανσπερμία ιδιαιτεροτήτων αλλά την διαδέχτηκε μια «κοινωνία της κατευθυνόμενης κατανάλωσης»⁶. Σε τούτην, η ιδιαιτερότητα εντάσσεται σε προεπιλεγμένα καλούπια που μορφοποιούν τύπους ανθρώπινης συμπεριφοράς. Και αν τούτοι οι τύποι ανάγονται σε κοσμοθεωρήσεις, είναι πάντα κοσμοθεωρήσεις υποκείμενες στις κυρίαρχες αξίες μιας τέτοιας κοινωνίας.

Αν τα όρια ανάμεσα στις πολιτικές απόψεις και τις καταναλωτικές προτιμήσεις χάνονται, αν κάθε επιλογή βασίζεται σε μια τυποποιημένη και επιτηρούμενη προτίμηση, τότε οι ομαδοποιήσεις κοινών συμπεριφορών δεν είναι παρά ομαδοποιήσεις κοινών προτύπων, κοινότητες μίμησης.

Καθώς οι προτιμήσεις οργανώνονται σε ομαδικές ταυτότητες, η συμμετοχή σε τούτες τις ομάδες βασίζεται πιο πολύ στην ικανότητα που έχει καθένας να επιδεικνύει τα διακριτικά γνωρίσματα της ομάδας, εκείνα που την ταυτοποιούν, που καθιστούν τα μέλη της όμοια.

Όπως ο φασισμός διαστρέφει το εξισωτικό ιδεώδες έτσι και η ομαδοποιητική μίμηση διαστρέφει τη συλλογικότητα και την αλληλεγγύη⁷. Σε μια ομάδα κοινωνική όπου συνδετικό ρόλο παίζει ένα κοινό συμφέρον και μια κοινή στοχοθεσία, η αλληλοαναγνώριση των μελών γίνεται στη διάρκεια μιας κοινής πράξης που επιβεβαιώνει τη συμμετοχή σε μια κοινά διαμορφούμενη ταυτότητα. Τα μέλη δεν αλληλοαναγνωρίζονται ως όμοια αλλά ως συμμετέχοντα σε μια κοινή πορεία με κοινές προοπτικές και συχνά κοινές παραδόσεις. Η ομαδοποιητική μίμηση αντίθετα συνέχει ομάδες ομοιοτύπων, των οποίων η επιβεβαίωση ως ομοιοτύπων αρκεί για να διατηρήσει την εντύπωση της ομάδας. Οποιοσδήποτε κοινές πράξεις στρέφονται κυρίως στην επιβεβαίωση αυτήν και στον μανιασμένο διαχωρισμό από τους υπόλοιπους. Μια ομάδα κοινών συμφερόντων και κοινής δράσης προϋποθέτει τα μέλη της να μπορούν να κάνουν τις απαραίτητες

αφαιρέσεις, να συνειδητοποιούν ότι όσοι μοιράζονται ένα κοινό γνώρισμα ή ένα κοινό στόχο δεν είναι απαραίτητα όμοιοι, ίδιοι. Και κάτι πιο σημαντικό, είναι συχνά απόλυτα άγνωστοι, ζουν αλλού (αλλού στην πόλη, αλλού ίσως στη χώρα, ακόμη και σε διαφορετικές χώρες). Οι εργαζόμενοι, για παράδειγμα, μπορούν να συγκροτούν συλλογικότητες δράσης όταν συνειδητοποιούν την ταυτότητα των όρων εκμετάλλευσης που υφίστανται παρ' όλο που δουλεύουν αλλού.

Αντίθετα, μια ομάδα ομοιοτύπων έχει απαραίτητο συνεκτικό της στοιχείο ορατά και όχι αφηρημένα στοιχεία ομοιότητας, χειροπιαστές ενδείξεις ταυτότητας και όχι κοινά δεδομένα και ίσως ζητούμενα. Ταυτόχρονα, μια τέτοια ομάδα δεν μπορεί να δεχτεί αποστάσεις ανάμεσα στα μέλη της, δεν μπορεί να ανεχτεί να αποτελείται από ξένους μεταξύ τους. Γιατί είναι στην ίδια τη λειτουργία τούτης της ομάδας ο ξένος να βρίσκεται έξω και ακριβώς η απειλητική του ετερότητα να συνέχει την ομάδα.

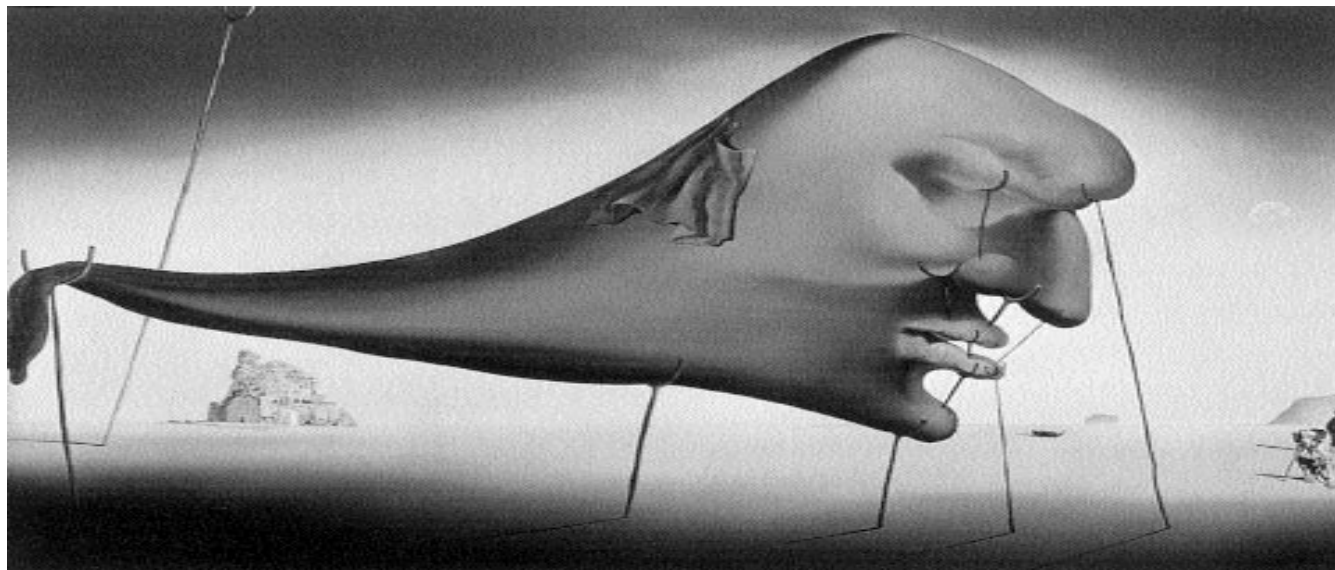
Αν η συνειδητοποίηση της κοινότητας συμφερόντων και προοπτικών προϋποθέτει μια κάποια αφαιρετική σκέψη, μια ικανότητα ουσιαστικά πολιτικής σύλληψης των κοινωνικών σχέσεων, η αποδοχή της μιμητικής κοινότητας βασίζεται σε ένα βαθύ συναίσθημα συμμετοχής, συλλογικής ασφάλειας, ταύτισης που φέρνει κοντά εκείνους που μοιάζουν. Στην πρώτη περίπτωση η ομάδα θα εκφέρει το δικό της λόγο, εγγεγραμμένο στο πεδίο της ιδεολογίας, ενώ στη δεύτερη ο λόγος της ομάδας θα έχει τη μορφή μιας διακριτής συλλογής προτιμήσεων. Δεν αμφισβητεί κανείς ότι οι κοινωνικοί συσχετισμοί και επομένως και τα συγκρουόμενα συμφέροντα μπορούν να διαθλαστούν σε τέτοιες ομάδες. Όμως εκείνο που τις συνέχει εμποδίζει τη συνειδητοποίηση συσχετισμών και συμφερόντων, μ' άλλα λόγια, αποπολιτικοποιεί τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας.

Δεν είναι τυχαίο που η ομαδοποιητική μίμηση συνδυάζεται με μια έντονη αίσθηση αναφοράς της ομάδας σε ένα χώρο, ένα στέκι, έναν τόπο. Καθώς η συλλογική ταυτότητα παρουσιάζεται σαν ιδιότητα των μελών και όχι προϊόν της κοινής τους δράσης και της σχέσης ανταλλαγής με άλλους, πρέπει να εναποτεθεί σαν συλλογικό έμβλημα κάπου που δεν απειλείται και δεν αλλάζει. Μια ομάδα κοινής δράσης ή κοινών συμφερόντων μπορεί να διαφυλάσσει σαν διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό της την ιστορία της, το χρονικό των αγώνων της. Μια ομάδα όμως ομοιοτυπική έχει μόνο να υπερασπίσει τον δικό της περίκλειστο χώρο, την κιβωτό της⁸.

Θα είχε ενδιαφέρον να συγκρίνουμε τα χαρακτηριστικά της ομοιοτυπικής κοινότητας στη σύγχρονη μαζική δημοκρατία με τη μορφή μεταμοντέρνας κοινωνικότητας που ο M. Maffesoli ονομάζει «νέο φυλετισμό». Οι φυλές, σύμφωνα με το σχήμα του, αποτελούν κοινωνικές κρυσταλλώσεις τις οποίες συνέχει όχι ένας κοινός σκοπός ή μια κοινή ιδεολογία αλλά μια κοινή καθημερινότητα, ένα δίκτυο αλληλοστήριξης και αλληλεγγύης. Τούτο το δίκτυο αποτελεί αυτοσκο-

πό, δεν επιδιώκει να πετύχει κάτι πέρα από τη διατήρηση της κοινότητας. Η ενότητα που επιτυγχάνεται έχει κάτι απο τις μυστικές κοινότητες -δεν διατυπώνεται μέσα από κοινές αρχές αλλά βιώνεται σαν καθημερινό γεγονός.

Είναι σημαντικό ότι οι σύγχρονες φυλές εμφανίζονται σαν να ενσαρκώνουν μια συλλογική σοφία επιβίωσης, μια σοφία που αγγίζει τα όρια φυσικής διεργασίας, ενός συλλογικού ανθρώπινου ενστίκτου. Πρόκειται για μια «φυσική κοινωνικότητα»⁹, η οποία αποδίδει στην ομάδα που την ενισχύει χαρακτηριστικά οργανικής κοινότητας. Η αίσθηση της συμμετοχής βασίζεται σε μια διαρκή τελετουργική επιβεβαίωση της ομοιότητας των μελών της φυλής. Η αλληλοαναγνώριση στηρίζεται σε τούτη την ομοιότητα. Μεγάλη σημασία αποδίδεται

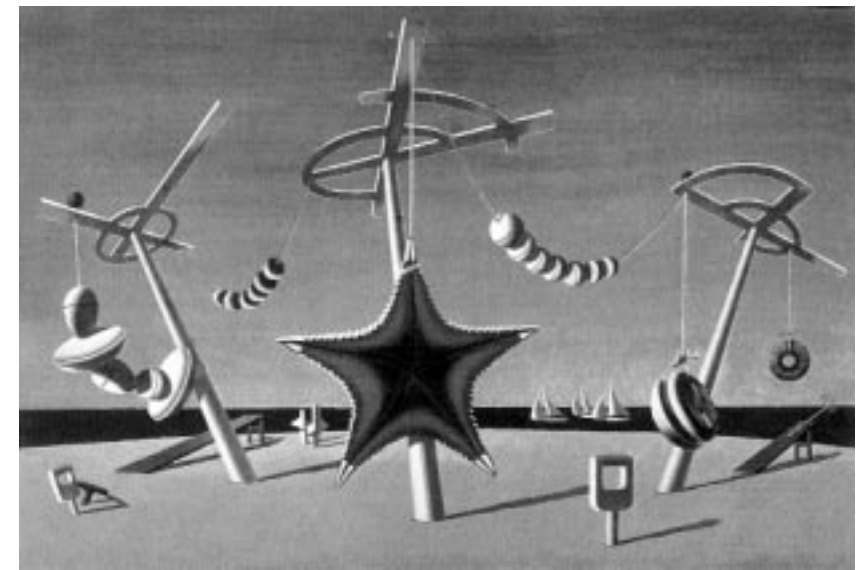
στην εμφάνιση (σε ρούχα, αναγνωριστικές χειρονομίες, στυλ κόμμωσης κ.λπ.) και όπως το διατυπώνει ο Maffesoli «η αισθητική είναι ένας τρόπος να νιώθουμε μαζί»¹⁰.

Ίσως αχνοφαίνεται στο σχήμα του Maffesoli μια συνάφεια με το βιολογικό υπόστρωμα της μίμησης. Δεν είναι η μιμητική προσαρμογή ένας τρόπος προφύλαξης της ζωής; Και δεν είναι η μίμηση στο εσωτερικό μιας σύγχρονης φυλής ένα αντανάκλαστικό κοινωνικής ένταξης που διατηρεί τη «φυσική αναγκαιότητα» της κοινωνικής συνύπαρξης; Γι' αυτό και την κοινωνικότητα της φυλής χαρακτηρίζει η «φυσική» μέριμνα της συντήρησης, της διατήρησης, της διαιώνισης των όρων της κοινωνικής ζωής, όπως περίπου το ένστικτο αυτοσυντήρησης του ατόμου αλλά και του είδους ωθεί στη ζωική μιμητική συμπεριφορά.

Αν η φασιστική κοινότητα αντιστοιχούσε σε μια εξομοίωση όλων μεταξύ τους που ανήγαγε το σύνολο στην πετρωμένη ανόργανη φύση, η ομοιοτυπική κοινότητα ή «φυλή» εξομοιώνοντας τα μέλη της ανάγει σε ένα οργανικό σύνολο, σε μια φυσική οργανική ύλη (που δρα και συμπεριφέρεται με αποκλειστικό γνώμονα τη διατήρησή της). Και στις δύο περιπτώσεις η ανθρώπινη κοινότητα χάνει αυτό που της δίνει τον

ουσιαστικότερο χαρακτήρα της, την ιδιαιτερότητα της πολιτιστικής της συγκυρίας, την ιστορία της. Η μίμηση ως μορφή συγκρότησης της κοινωνικής ομάδας, ως μορφή κοινωνικότητας, είναι εγγενώς συντηρητική, στοχεύει στη διατήρηση ενός στάτους κβο, στην άρνηση της επιρροής της ιστορίας, των εντάσεων και των ανταγωνισμών που τροποποιούν τους ορίζοντες του κοινωνικού.

Δεν είναι τυχαίο πώς οι «σύγχρονες φυλές» είναι απόλυτα συνδεδεμένες με τον τόπο τους: «Χωριά μέσα στην πόλη»¹¹. Προστατευμένα καταφύγια που δεν συντηρούν μόνο την ταυτότητα της φυλής αλλά αποτελούν αναγκαίο συστατικό της, την απαραίτητη κολλητική ουσία που την συνέχει (Lieu devient lien)¹². Η ασφάλεια που παρέχουν εγγυάται τη συντή-

ρηση του δεσμού της φυλής. Και απαραίτητο για μια τέτοια εγγύηση είναι τούτα τα καταφύγια να παραμένουν σταθερά σημεία αναφοράς στο χρόνο, ουσιαστικά να μην αλλάζουν. Η οργανικότητα της φυλής, τα «φυσικά» αντανάκλαστικά της αυτοδιατήρησής της, κάνουν τούτα «τα χωριά μέσα στην πόλη» τρόπους εξασφαλισμένης προστασίας δηλαδή διατήρησης της ζωής της φυλής σε συνθήκες που διαρκώς την απειλούν. Οι τόποι της φυλής προτάσσουν τα τείχη που τους ορίζουν απέναντι στα κύματα της αλλαγής, στις εφορμήσεις του διαφορετικού που διαρκώς φαντάζει απειλητικό. Δεν είναι όμως μόνο τα πραγματικά τείχη, οι πραγματικές και συμβολικές απαγορεύσεις πρόσβασης, που ελέγχουν τούτο τον τόπο. Είναι και η οχύρωση του απέναντι στην ιστορία ως τόπο ανάβλυσής της ετερότητας, οχύρωση που εξασφαλίζεται με την επιστροφή στην ιδρυτικών μύθων που εγκλωβίζουν το χρόνο της κοινότητας σε μια τελετουργική σχεδόν επανάληψη. Ο ιδρυτικός μύθος, ένας μύθος καταγωγής της ομάδας (όσο κι αν δεν χάνεται στα βάθη των αιώνων αλλά φτάνει π.χ. ως τη δεκαετία του '60 ή τη χρυσή εποχή ενός μπαρ) είναι πράγματι το πνεύμα του τόπου, ένα πνεύμα που γεννιέται και διατηρείται από μια ομαδική προσήλωση σε ένα κατασκευασμένο παρελθόν που υπερασπίζεται

ως απόλυτη αξία («κάθε ομάδα είναι για την ίδια απόλυτη αρχή»)¹³. Πρόκειται σε τελευταία ανάλυση για τη γέννηση μιας τοπικής λατρείας, μιας τοπικής λαϊκής θρησκείας (με τους τοπικούς της αγίους ή τους τοπικούς σταρ της) όπου την ενότητα των πιστών εγγυάται ένας κοινός τόπος αναφοράς (μια τοποθεσία λατρείας, μια τοποθεσία γι' αυτό ιερή).

Είναι λοιπόν ο τόπος το πεδίο εκδίπλωσης της κοινωνικότητας της φυλής και το αναγκαίο συστατικό της που εξασφαλίζει τη διατήρησή της, μεσολαβώντας ίσως τελικά, όπως ο Maffesoli ομολογεί, τη συλλογική προσαρμογή στην υπέρτερη δύναμη της κεντρικής εξουσίας. Γιατί ουσιαστικό χαρακτηριστικό της φυλής είναι η συντήρηση, η διατήρησή της, η σχεδόν βιολογική της προσαρμογή¹⁴.

«Εξανοικεντική» μίμηση;

Και στη φασιστική κοινότητα και στην ομοιοτυπική η μίμηση αποτελεί ένα αντανάκλαστικό κοινωνικοποίησης. Και στις δύο περιπτώσεις η μίμηση συνέχει κοινότητες και εξασφαλίζει τη διατήρησή τους, την αναπαραγωγή τους.

Μπορεί άραγε να εντοπιστεί μιμητική συμπεριφορά σε μια εποχή ακραίου ατομισμού, σε μια περίοδο που τη μαζική δημοκρατία χαρακτηρίζει μια υπεραφθονία ιδιαίτερων τρόπων ζωής, ένας απίστευτος κυκεώνας ιδιαίτερων κοσμοθεωρήσεων, μια πολυμορφία πολιτισμικών και κοινωνικών εκδηλώσεων;

Καταρχήν πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η πολυπλοκότητα και η αλληλοδιαπλοκή τοπικών και διεθνών σχέσεων δεν υπονομεύει απαραίτητα τη συνοχή και τους νόμους λειτουργίας ενός συστήματος που έχει κυριεύσει σχεδόν ολοκληρωτικά τον ορίζοντα του πλανήτη. Η λογική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και των αξιών που εγγυώνται την αναπαραγωγή του ίσα ίσα μπορεί να εκμεταλλεύεται τοπικές και διεθνείς αντιθέσεις για να εξασφαλίζει την επικράτησή της. Η ιδέα, για παράδειγμα, ότι μια γενικευμένη ειρήνη ευνοεί το διεθνές εμπόριο ενώ ένας κόσμος που σπαράσσεται σε

τοπικές συγκρούσεις το αναστέλλει, έχει μάλλον ολότελα διαψευστεί από τα πράγματα¹⁵. Αντίστοιχα, η ιδέα ότι η διαφοροποίηση των αξιών και των συμπεριφορών, η πολυπολιτισμική συγκρότηση κάποιων κοινωνιών, τις καθιστά λιγότερο ευάλωτες στη γοητεία της κατανάλωσης και της κτητικής ηθικής της, έχει επίσης αποδειχτεί λαθεμένη. Η μαζική παραγωγή καταφέρει και να διαφοροποιεί τα προϊόντα της για να ικανοποιούν διαφορετικούς καταναλωτές και να εμφανίζει μια επιφανειακή πολυμορφία ως χαρακτηριστικό εμπορευμάτων που απευθύνονται σε πολύμορφο κοινό. Η πολυμορφία δεν δηλώνει αναγκαστικά και μια χειραφέτηση κάθε διαφορετικότητας από όλες τις άλλες¹⁶.

Αν τα πρότυπα που συνέχουν τη φασιστική κοινότητα εξέπεμπε ως οδηγός της μιμητικής συμπεριφοράς η προπαγάνδα, η συστηματική και διαρκής εκπομπή της ήταν ίσως η πρώτη ένδειξη μιας κοινωνίας όπου τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναλαμβάνουν διαπαιδαγωγικό ρόλο. Οι σύγχρονες φυλές γεννιούνται, σχηματίζονται και χάνονται σε μια κοινωνία όπου η μαζική εκπομπή διαφημιστικών μηνυμάτων ενισχύει αν δεν διαπλάθει συνεκτικές ιδεολογίες που τα πρότυπα ζωής τέτοιων φυλών ακριβώς εκφράζουν. Και μάλιστα η διαφήμιση επιμένει στα ομοιοτυπικά χαρακτηριστικά τέτοιων κοινωνικών ομαδοποιήσεων συσκοτίζοντας συχνά συστατικά της ιδεολογίας ή του τρόπου συγκρότησης και της ιστορίας τους που δε θα μπορούσαν τον ομοιοτυπικό χαρακτήρα τους να τον ερμηνεύσουν, να τον χαρακτηρίσουν και να τον διαρρήξουν. Έτσι μια «εθνική συνείδηση» αποκτά ομοιοτυπικά χαρακτηριστικά (άρα καθίσταται σχεδόν αναπόφευκτα ξενοφοβική αν όχι ρατσιστική) όταν οι διαφημίσεις τονίζουν, για παράδειγμα, «στιγμές αυθεντικά ελληνικές».

Σήμερα που και η τεχνολογία παραγωγής το επιτρέπει και η πολυπλοκότητα της διαμόρφωσης εντοπισμένων κοινωνικών ταυτοτήτων το επιβάλλει, η διαφήμιση μοιάζει να εστιάζει συχνότερα σε ιδιαίτερα τμήματα του κοινού προβάλλοντας συμπεριφορές και προτιμήσεις που διαφοροποιούν, καθιστώντας μάλιστα τη διαφοροποίηση αυτή διακριτικό γνώρισμα μιας ταυτότητας, μιας ιδιαιτερότητας. Ιχνογραφείται το προφίλ ενός καταναλωτή που θα αναγνωρίσει στο προϊόν την ιδιαιτερότητά του και θα το κάνει δικό του, ή μάλλον, πιο σωστά, θα γίνει δικός του.

Ζούμε πια σε μια κοινωνία της μέγιστης διαφοροποίησης, όμως μιας διαφοροποίησης προβλέψιμης, διαχειρίσιμης αν όχι ολοκληρωτικά κατασκευασμένης από τη διαφήμιση. Η σύγχρονη πληροφορική τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα συγκρότησης μοντέλων εξαιρετικά σύνθετων, που προκύπτουν από το συνδυασμό και την επεξεργασία πληθώρας πληροφοριών. Αυτά τα μοντέλα εικονογραφούν επιδιώκοντας να ελέγξουν και να προβλέψουν ιδιάζουσες συμπεριφορές, «αποκλίνουσες» ιδιαιτερότητες¹⁷. Έτσι, για παράδειγμα, μπορεί να ιχνογραφηθεί εξίσου το προφίλ ενός «ύποπτου τρομοκράτη», ενός «τυπικού εμπόρου ναρκωτικών», ενός

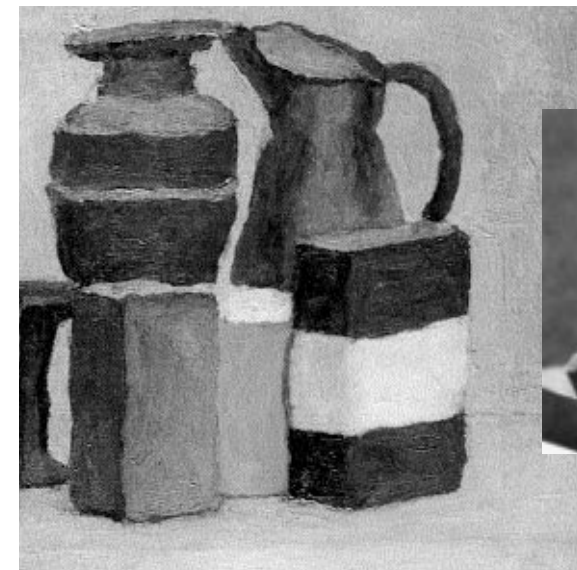
«καταναλωτή προϊόντων υγιεινής διατροφής», ή ενός «μαθητευόμενου με ειδικές ανάγκες». Όπως ακριβώς η αστυνομία προδιαγράφει την ιδιαιτερότητα των δυνάμει παραβατών (μην ξεχνάμε ότι η φωτογραφία από νωρίς χρησιμοποιήθηκε στην εξυπηρέτηση της ρατσιστικής άποψης πως ο παράνομος – εγκληματίας έχει κάποια ιδιαίτερα φυσιολογικά χαρακτηριστικά) έτσι και οι εκπαιδευτές επισημαίνουν τις ιδιαιτερότητες κάθε εκπαιδευόμενης (ή χρηζουσας εκπαίδευσης) «κατηγορίας πολιτών», έτσι και οι διαφημιστές σχεδιάζουν επιτυχώς την εκστρατεία τους με βάση τα χαρακτηριστικά του καταναλωτή στον οποίο απευθύνονται (ή, πράγμα που συχνά δεν απέχει από την πραγματικότητα, που θέλουν να κατασκευάσουν).

Τα είδωλα των μέσων μαζικής ενημέρωσης, οι σταρ, οι αθλητές, οι πολιτικοί είναι κάποτε και πρωταγωνιστές σε διαφημιστικά σποτ. Δεν είναι βέβαια αυτό απαραίτητο για να διακρίνει κανείς τη δύναμη που έχουν να εικονογραφούν ένα προφίλ, ένα στυλ συμπεριφοράς. Η μίμηση που αναγνωρίζει στο «πρόσωπό» τους το αντικείμενό της, μεταφέρει παρ' όλα αυτά την ψευδαίσθηση της ιδιαιτερότητας, ιδιαιτερότητας που εικονογραφεί κατά παράδοξο επιφανειακά τρόπο ένα πρότυπο με σάρκα και οστά. Στην οριακότητά της αυτή η μίμηση μπορεί να γεννήσει τη μορφή του σωσία όπως σε εκείνες τις περιπτώσεις νέων που ντύνονταν ακριβώς σαν τον Πρίσλεϋ ή την Μέρυλιν. Και ο σωσίας στον καθρέφτη του μπορεί να αναγνωρίσει το «είδωλό» του κοιτάζοντας το δικό του το είδωλο¹⁸.

Όπως και οι άλλες μορφές μίμησης, έτσι και τούτη εδώ φτιάχνει το χώρο της, εξαρτάται από το περιβάλλον της. Καθώς πρόκειται για μια «εξατομικευτική» μιμητικότητα περιμένει κανείς και ο χώρος της να έχει το χαρακτήρα του ατομικού τόπου. Πράγματι το ιδιωτικό καταφύγιο είναι ο χώρος – ταυτότητα που περιορίζει και αναδεικνύει μια επικράτεια αυστηρά ατομική. Τέτοια χαρακτηριστικά μπορεί να πάρει ο ιδιωτικός χώρος του σπιτιού ή του δωματίου, ο χώρος του προσωπικού αυτοκινήτου, ή, οριακά, η ίδια η αμφίεση ως άμεσο και χειροπιαστό περιβάλλον το ιδιαίτερου σώματος του καθένα. Σε όλες τις περιπτώσεις η μιμητική ταυτότητα προσκολλάται στο χώρο όπως και στις άλλες μορφές μιμητισμού που ξετάσαμε πιο πάνω, θεωρώντας τον αναλλοίωτο με σαφή όρια και ελέγξιμο. Όσο προσωρινή και να είναι μια τέτοια μιμητική ταυτότητα, καθώς νέες καταναλωτικές προτιμήσεις σαρώνουν με ιλιγγιώδεις συχνά ρυθμούς παλαιότερες, ο χώρος της φαντάζει αμετάλακτος, αναγνωρίσιμος και ίδιος. Η αλλαγή, ο χρόνος και η διαφοροποίηση δεν τον απειλούν. Ίσως γι' αυτό το ιδιωτικό καταφύγιο παίρνει τη μορφή μιας νεκρής φύσης-βιτρίνας¹⁹.

Καταφύγιο: Γιατί μια λέξη φορτισμένη με μια αίσθηση απειλής; Γιατί και τούτη η μορφή μίμησης όπως και οι άλλες δεν είναι παρὰ μια άμυνα, άμυνα που στηρίζεται στην ψευδαίσθηση πρόσκτησης δύναμης και κύρους από την υιοθέτηση

των εικονικών γνωρισμάτων μιας ταυτότητας-πρότυπο. Όμως το είδωλο στον καθρέφτη, όσο και να μοιάζει, είναι ένας άλλος, ανώτερος και απρόσιτος όσο άπιαστος είναι και κάθε αντικατοπτρισμός. Η μίμηση είναι που γεννά την ασφάλεια γεφυρώνοντας την απόσταση. Έτσι, όσο μακριά και να είναι το είδωλο, η εξομίωση στηρίζει τη βεβαιότητα της συμμετοχής στις αξίες που ενσαρκώνει (αν και άυλο). Ο καθρέφτης μετατρέπεται λοιπόν από όργανο ανάδειξης της υπεροχής, όργανο του ναρκισσισμού, σε όργανο πιστοποίησης της προσαρμογής, της ένταξης, όργανο επαλήθευσης της ομοιότητας. Μήπως τελικά όλες οι διαφημίσεις δεν θα πουν «τούτος εδώ είσαι εσύ», που σημαίνει πρακτικά «φρόντισε να του μοιάσεις αν δεν του μοιάζεις ήδη»;

Ο «εξατομικευτικός» μιμητισμός της σύγχρονης εποχής της γενικευμένης εξατομικευμένης κατανάλωσης, ακραίο στάδιο μιας «δημοκρατίας» του γούστου, είναι ένας μιμητισμός χωρίς κοινότητα. Αξία του η προσωπική ιδιαιτερότητα. Όμως τούτη η ιδιαιτερότητα είναι σμιλεμένη, συχνά προκατασκευασμένη, από έντεχνα κατεργασμένα τυπικά γνωρίσματα. Και η απόλυτη ιδιαιτερότητα μοιάζει να συναντά την απόλυτη τυποποίηση στην ακραία εκδοχή της προσομοιωτικής τεχνολογίας της εικονικής πραγματικότητας, τη δυνατότητα να ζήσεις «εικονικά» τη «δική σου φαντασίωση». Όπως ακριβώς το προφίλ προβλέπει και προκατασκευάζει τον ένοχο – ύποπτο έτσι και η «εικονική πραγματικότητα» προβλέπει και γι' αυτό προκατασκευάζει την πραγματικότητα. Όπως σήμερα πια η προσομοίωση πτήσης και η ίδια η πτήση ελάχιστα διαφέρουν σαν αντιληπτική εμπειρία για έναν πιλότο, έτσι και αύριο ίσως η προσομοίωση ερωτικής πράξης και η πραγματικότητά της δύσκολα θα ξεχωρίζουν. Τα τοπία της εικονικής πραγματικότητας είναι ίσως το όριο του χώρου της εξατομικευτικής μίμησης. Καθένας μπροστά στην οθόνη του βυθίζεται σε έναν ιδιότυπο αυτισμό χωρίς να αντιλαμβάνεται ίσως πως στην απόλυτη μοναξιά του και στην υποτιθέ-

μενη ιδιωτική του εμπειρία ζει ό,τι έχει προγραμματιστεί να ζουν και χιλιάδες απόντες άλλοι.

Ταυτότητα και φόβος

Σε μια κοινωνία που εξυμνεί την ατομικότητα, που ενθαρρύνει και επιβραβεύει την ατομική επιτυχία, που θέμελιό της έχει την ατομική ιδιοκτησία και σημαία της τα δικαιώματα του ατόμου, τι είδους αναπάντεχη κοινωνική συμπεριφορά συνθέτει η μίμηση; Η μίμηση δεν είναι που χαρακτηρίζει, υποτίθεται, τα ζώα και τους απολίτιστους; Η μίμηση δεν εικονογραφεί με τον πιο απόλυτο τρόπο την έλλειψη ακριβώς ιδιαιτερότητας, πρωτοτυπίας άρα τελικά ατομικότητας; Δεν θα ήταν εύλογο τα σημάδια της να είχαν ολότελα εξαλειφθεί

σε μια υποτιθέμενη δημοκρατία των ίσων ευκαιριών, όπου ο καθένας θεωρείται ο δημιουργός της ζωής του; Και όμως αυτή η πανάρχαια συμπεριφορά, τούτη η ενστικτώδης αναζήτηση ασφάλειας και προστασίας με αντίτιμο την παραίτηση από οτιδήποτε ατομικό, οτιδήποτε μπορεί να δώσει στόχο, βρίσκεται ριζωμένη στέρεα στο υπέδαφος της σύγχρονης κοινωνικής εμπειρίας.

Είναι άραγε «ο φόβος μπροστά στην ελευθερία» που γεννά ένα τέτοιο πισωγύρισμα σε πιο πρωτόγονες μορφές κοινωνικότητας, είναι η αγωνία του ατόμου που διαρκώς αναγκάζεται να κάνει επιλογές σ' έναν κόσμο απρόβλεπτο και πολύπλοκο; Φόβος ναι. Όχι όμως φόβος από υπερβολική ελευθερία. Αντίθετα, φόβος προϊόν μιας κοινωνικής συνθήκης που επενδύει με τη λάμψη της προσωπικής επιλογής τη συμμόρφωση με γενικές επιταγές. Φόβος που εντείνει η ψευδαίσθηση ότι καθένας ευθύνεται για αυτό που είναι, μια και καθενας εμφανίζεται προϊόν των επιλογών του. Αν η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου καθρεφτίζει την αξία του, αν αυτή η ταυτότητα δεν είναι αυτονομία οροθετημένη από την καταγωγή και τη σωρευμένη περιουσία της οικογένειάς του, αλλά είναι αποτέλεσμα της δικής του διαδρομής, τότε τούτη η ταυ-

τότητα γεννιέται μαζί με την αγωνία της κοινωνικής καταξίωσης. Και μια τέτοια αγωνία που συχνά εντείνεται από οδυνηρές διαψεύσεις τροφοδοτεί έναν φόβο που θα μπορούσε ίσως να ονομαστεί «φόβος μπροστά στην ταυτότητα».

Η μίμηση, παρότι αποτελεί αντανakλαστικό προστασίας με την ακαριαία παραίτηση από οποιαδήποτε ταυτότητα, επιστρατεύεται σε αυτή την κοινωνία για να γεννήσει και να υποστηρίξει ταυτότητες. Στη φασιστική συνάθροιση η ταυτότητα γεννιέται μέσα στην τελετουργική εξομίωση, στην ομοιοτυπική κοινότητα γεννιέται στην εξομωτική αλληλεγγύη, στην «εξατομικευτική» μίμηση την ταυτότητα γεννά η εικόνα - πρότυπο των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Και στις τρεις περιπτώσεις η μίμηση προσφέρει σαν καταφύγιο την ασφάλεια μιας ταυτότητας σίγουρης, ισχυρής και επικυρωμένης από αρχή αδιαμφισβήτητη (το ναζιστικό κόμμα εξουσίας, την ομοιοτυπική ομάδα με την ιεραρχία της ή τα ΜΜΕ αντίστοιχα). Και επειδή τούτες τις ταυτότητες τις γεννά ο τρόμος, επειδή τούτες οι ταυτότητες αντιμετωπίζουν μόνιμα έναν φανερό ή υπόγειο τρόπο, είναι ταυτότητες περιχαραιομένες, οχυρωμένες, άκαμπτες, απόλυτες στην αξία και την αντάρχειά τους. Και γι' αυτό οι άλλοι, οι ξένοι, οι διαφορετικοί είναι μονίμως έξω. Αν ο φασισμός τους «απειλητικούς» ξένους τους οδηγούσε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι ομοιοτυπικές κοινότητες τους κλείνουν μόνιμα έξω από τα τείχη τους αν δεν τους καταδιώκουν συμβολικά ή πραγματικά. Αλλά και η εξατομικευτική μίμηση συντηρεί την απέχθεια προς οτιδήποτε είναι αλλιώτικο. Ίσως θα πρέπει να περιγραφεί αυτός ο ιδιαίτερος τροπισμός «τρόμου μπροστά στην ταυτότητα» σαν η κατεξοχήν έκφραση ενός horror vacui (τρόμος του κενού). Σαν μια αίσθηση πως οι άλλοι απειλούν μόνιμα να αδειάσουν την επίζηλη και με κόπο αποκτημένη ταυτότητα ξεσκεπάζοντας την πραγματική της γύμνια, την κενότητά της.

Η μίμηση λοιπόν δεν αποτελεί ένα ατύχημα, μια ανεξήγητη επιβίωση αρχαϊκών, ζωικών τρόπων συμπεριφοράς. Όσο και αν απαξιώνεται στα λόγια η δράση της είναι όχι μόνο επιτρεπτή αλλά απαραίτητη. Μια ακόμα ένδειξη γι' αυτό είναι ο κυρίαρχος ρόλος στη σύγχρονη κοινωνία της διαφήμισης ως δημόσιου λόγου μορφοποίησης προτύπων συμπεριφοράς, δηλαδή κοινωνικών ταυτοτήτων. Παρ' όλο που οι διαφημιστές ποτέ δεν θα δεχτούν την καταγωγή της διαφήμισης από την πολιτική λειτουργία της προπαγάνδας, παρ' όλο που θα υπερασπίζονται πεισματικά την άποψη πως η διαφήμιση αντίθετα από την προπαγάνδα είναι γέννημα και επιβεβαίωση της ατομικής ελευθερίας, μια λεπτή γραμμή θα συνδέει στέρεα την αυταρχική και ολοκληρωτική πειθώ της προπαγάνδας με την παιγνιώδη και δημοκρατικοφανή «πληροφόρηση» του διαφημιστικού μηνύματος. Και αν η πρώτη στήριξε τη βία, εξωθούμενη εξομίωση μιας κοινωνίας –στρατόπεδο, η δεύτερη προωθεί την ομοιοτυπική ή την εξατομικευτική μίμηση σε μια κοινωνία – σουπερ μάρκετ.

Η άκαμπτη ταυτότητα που κατασκευάζει η μίμηση, η υπόγεια ή φανερή εχθρότητα προς το έξω, την κάνει να αρνείται τον χρόνο, την ιστορία σαν πεδίο συναλλαγής ανάμεσα σε ταυτότητες, πεδίο διάπλωσης, μετάλλαξης και αλλαγής. Σαν την ακινησία του τρομαγμένου ζώου που γίνεται ένα με το περιβάλλον του, η μίμηση προσφέρει το καταφύγιο ενός τόπου έξω από τον χρόνο. Η μίμηση χωροποιεί, φτιάχνει από την κοινωνική εμπειρία κελύφη που την ακινητοποιούν είτε πρόκειται για τις μνημειώδεις δημόσιες τελετές του φασισμού, είτε για τα στέκια - γκέτο των ομοιοτυπικών ομάδων είτε για τα ιδιωτικά καταφύγια εκθετήρια του ατομικού. Συνεργεί έτσι η μίμηση στην αποκρουστικότητα του κυρίαρχου μύθου που εκπέμπει τούτη η κοινωνία: Και αν όλα αλλάζουν τίποτε δεν αλλάζει πραγματικά. Φτάσαμε στο τέλος, το επιστέγασμα της ιστορίας.

Ίσως λοιπόν η σημερινή «αναβίωση» ενός ιδιαίτερα έντονου ρατσισμού να μην είναι απόλυτα ανεξήγητη. Και δεν αρκεί να εντοπίσει κανείς μόνο τους κοινωνικοοικονομικούς λόγους που οδηγούν σε ανταγωνισμούς οι οποίοι γεννούν με τη σειρά τους ρατσιστικές συμπεριφορές. Χρειάζεται να βρεθεί εγγεγραμμένο στην ίδια την ιδιοσυστασία της σύγχρονης κοινωνικής εμπειρίας εκείνο το κοινωνικό αντανakλαστικό που θα δραστηριοποιηθεί στην υπηρεσία τέτοιων νέων ανταγωνισμών και νέων προδιαγραφών για τη διατήρηση της επικρατούσας κυριαρχίας.

Ίσως η σταθερή παρουσία της μίμησης να βοηθάει να γίνει λίγο πιο κατανοητή η θεμελίωση του σύγχρονου ρατσισμού στην κατάφαση της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας²⁰. Στη θέση της βίαιης και ισοπεδωτικής μαζικής εξομίωσης του ναζιστικού καθεστώτος που χρειαζόταν μια κατηγορία εξιλαστήριων θυμάτων για να συντηρεί το μίσος προς το αλλιώτικο, ο σημερινός ρατσισμός φαίνεται να μιλά στο όνομα των δικαιωμάτων της διαφορετικότητας για να ορθώσει απαράβιαστα σύνορα ανάμεσα σε κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Οι «άλλοι» δεν αποβάλλονται ρητά από την ανθρωπινή κοινότητα όμως εκβάλλονται (συχνά με ανάλογη βία) από το ιερό ενός θεωρούμενου ανώτερου πολιτισμού. Μ' άλλα λόγια, στη θέση του μύθου της φυσικής υπεροχής ο σημερινός ρατσισμός βάζει την πολιτιστική υπεροχή. Και στο όνομα αυτής της υπεροχής οι νέοι ανεπιθύμητοι (μετανάστες, μειονότητες κ.λπ.) εκδιώκονται ως φορείς μιας πολιτιστικής «μόλυνσης» που απειλεί τα ήθη, την αξιοπρέπεια, την οικογενειακή γαλήνη, τη δουλειά, τους θεσμούς κ.ο.κ. στο εσωτερικό οποιασδήποτε ομοιοτυπικής κοινότητας.

Αν και φαίνεται σε πρώτη ματιά παράδοξο, η μίμηση σήμερα δεν εξομιάνει αλλά ταυτόχρονα ξεχωρίζει, δεν αγωνίζεται να περιχαραιοώσει το όμοιο αλλά και να εικονογραφήσει το διαφορετικό. Μπορεί γι' αυτό να υποστηρίζει στο όνομα της ομοιότητας το ιδιαίτερο, αυτό που διακρίνεται από τα άλλα όπως στην περίπτωση της «εξατομικευτικής» μίμησης. Παράμένει έτσι τελικά η μίμηση σταθερό υπόστρωμα της σύγ-

χρονης κοινωνικής εμπειρίας σε μια εποχή ραγδαίων κοινωνικών ανακατατάξεων που η αναζήτηση και η κατοχύρωση κοινωνικών ταυτοτήτων αντανakλά όσο και τροφοδοτεί τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς. Και είναι σε τούτο το σταθερό υπόστρωμα που ανατρέχει για παράδειγμα ένας σύγχρονος μικροαστός και όταν διαλέγει πώς θα ντυθεί για να πάει στο Μέγαρο και όταν ορμάει να διώξει τους Αλβανούς από τη γειτονιά του...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σύμφωνα με τον R. Girard, ο μηχανισμός του εξιλαστήριου θύματος δίνει διέξοδο σε μια κοινωνία σπαρασσόμενη από τη βία που μεταδίδεται αλυσιδωτά. Αρκεί κάποιος ή κάποιοι να εντοπιστούν αυθαίρετα σαν γενεσιουργός αιτία του κακού για να συμμαχήσουν όλοι οι άλλοι εναντίον τους. Η βία προς τα εξιλαστήρια θύματα στηρίζεται στην ομοθυμία των υπολοίπων, ομοθυμία που τους εξομιάνει όλους μπροστά στο απόλυτο έτερο, τον αποδιοπομπαίο τράγο. Παρότι πολλές επιφυλάξεις προκύπτουν όταν αυτό το σχήμα χρησιμοποιείται για να περιγράψει την καταστατική αρχή του κοινωνικού, δίνει έρεισμα σε μια αιτιατή σύνδεση της βίαιης τρομοκρατημένης εξομίωσης με το μηχανισμό του εξιλαστήριου θύματος στην κοινωνική εμπειρία του φασισμού και του ρατσισμού (βλ. *Το Εξιλαστήριο Θύμα*, εκδ. Εξάντας, 1991, Αθήνα, σ. 136-137 κ.α., και *Κεκρυμμένα από Καταβολής*, εκδ. Γ.Α. Κουρής Α.Ε., 1994, Αθήνα, σ. 45, σ. 130 κ.α.).
2. Σύμφωνα με τους Αντόρνο και Χορκχάμερ, η αφαίρεση, βασικό εργαλείο του Διαφωτισμού, αντικαθιστά τη μυθική έννοια της μοίρας κάνοντας καθετί στη φύση επαναλήψιμο. (*Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, εκδ. Νήσος, 1996, Αθήνα, σ. 43-44).
3. Η σχέση της επιστήμης με την κυριαρχία πάνω στη φύση είναι άμεση από τη στιγμή που εμπεδώνεται μια επιστημονική σκέψη εργαλειώδη, προορισμένη να ελέγχει τη φύση. Μια τέτοια σκέψη που τυποποιεί και τυποποιείται διαγράφει τον αναστοχασμό, δηλαδή κάθε προοπτική κριτικής, και καταφάσκει προς τις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας (τυποποίηση της παραγωγής - μαζική παραγωγή - αυτοματοποίηση - έλεγχος της ανθρωπίνης συμπεριφοράς μέσα από τα κλισέ της πολιτιστικής βιομηχανίας). Αυτή είναι μία από τις βασικές ιδέες τους Διαλεκτικούς του Διαφωτισμού (ό.π. σ. 61-62 και 322-323 και 337). Ο J. Habermas αναλύει με αφορμή το έργο του Marcuse την ιδιότυπη συγχώνευση της ορθολογικότητας με την κυριαρχία στο δοκίμιό του «Τεχνική και Επιστήμη ως Ιδεολογία» (*Κείμενα Γνωσιοθεωρίας και Κοινωνικής Κριτικής*, εκδ. Πλέθρον, 1990, Αθήνα, σ. 121-170).
4. Αντόρνο - Χορκχάμερ, *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, ό.π. σ. 96.
5. Όπως επιμένει ο Laclau αντλώντας από τον Derrida, η κοινωνική ταυτότητα μιας ομάδας δεν συγκροτείται αυτοτελώς, αλλά κατ' αντίθεση με μια άλλη (με ένα «καταστατικό εξωθεν») η οποία μπορεί ταυτόχρονα να την ενισχύει και να την υπονομεύει. (*Για την Επανάσταση της Εποχής μας*, εκδ. Νήσος, 1997, Αθήνα, σ. 96-97 κ.α.). Στην περίπτωση του φασισμού, αυτή η αρχή ισχύει με μια οριακή της μορφή, καθώς η ταυτότητα των θυμάτων κατασκευάζεται κυριολεκτικά από τους κυρίαρχους σαν νεκρική μάσκα, ενώ η δυνατότητα των θυμάτων να αντιδράσουν ή να επιδράσουν υπονομευτικά είναι περιορισμένη έως ανύπαρκτη. Παρ' όλα αυτά, δεν είναι τυχαίο που το μίσος του υπερ-άντρα Άρειου προς τους ομοφυλόφιλους συνδυαζόταν κάποτε με ανομολόγητες υπόγειες ομοφυλοφιλικές συμπεριφορές.
6. Ο όρος είναι του Α. Λεφέβρ. (βλ. *Η Καθημερινή Ζωή στον Σύγχρονο Κόσμο*, εκδ. Ράππας, 1970, Αθήνα, σ.108 κ.ε.).
7. Ο Jean Leca μιλά για ένα «μωσαϊκό από στεγανοποιημένες ομάδες αλληλεγγύης» ενώ ο B. Arditi για «μωσαϊκό από αυτοαναφερόμενα θραύσματα» (βλ. και τις δύο αναφορές στο άρθρο του τελευταίου, «Η

Αθέατη Πλευρά της Διαφοράς», *Σύγχρονα Θέματα* τεύχ. 62, Ιαν.-Μαρτ. 1996 σ. 50).

8. Βλ. και R. Sennett, *Fall of Public Man*, Faber and Faber, 1993, London, σ. 310.

9. M. Maffesoli, *The Time of the Tribes*, Sage, 1996, London, σ. 80

10. M. Maffesoli, *ό.π.*, σ. 77.

11. M. Maffesoli, *ό.π.*, σ. 97.

12. M. Maffesoli, *ό.π.*, σ. 131.

13. M. Maffesoli, *ό.π.*, σ. 89.

14. Μια σειρά από μελέτες διερευνούν την ακριβώς αντίθετη προοπτική: Πώς κοινωνικές ομάδες μπορεί μέσα από την προβολή στοιχείων οπτικής αναγνώρισης (ρούχα, στυλ συμπεριφοράς κ.λπ.) να «σημαίνουν» την αντίστασή τους σε αξίες κυρίαρχες (βλ. π.χ. τη συλλογή *Resistance Through Rituals*, S. Hall κ.ά., eds. Hutchinson, 1976, London και Dick Hebdige, *Υπο-κουλτούρα: Το Νόημα του Στυλ*, εκδ. Γνώση, 1981, Αθήνα). Τέτοιες ομάδες δεν είναι απαραίτητο να παίρνουν χαρακτηριστικά ομοιοτυπικής κοινότητας. Ενδέχεται μάλιστα να εκφράζουν πλάγια, υπόγεια και διαθλασμένα κοινότητες συμπεριόντων που αντιδρούν στην ηγεμόνευσή τους (στην περίπτωση μορφών υποκουλτούρας της εργατικής νεολαίας για παράδειγμα). Επίσης, είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς το κίνημα των punk σαν μια κοινωνική συμπεριφορά που επιβεβαίωνε την ομοιοτυπικότητα καταστρέφοντάς την ταυτόχρονα (ανεγείροντας ταυτότητες - πρόκληση, ταυτότητες κενές. Βλ. Hebdige, *ό.π.* σ.164-165). Βέβαια, όταν τελικά τέτοιες ομάδες αποδέχονται τους κυρίαρχους όρους συγκρότησης της κοινωνικής ταυτότητας και ταυτίζονται με τη δομή της «φυλής» ελάχιστα κατορθώνουν να αρθρώσουν μια αντίσταση. Μοίρα τους τότε είναι να εγκλωβιστούν σε ένα γκέτο αιχμάλωτο της κυρίαρχης τάξης, είτε να αλωθούν ως ένα ακόμα ρεύμα της μόδας.

15. Βλ. για παράδειγμα το άρθρο του Π. Κονδύλη «Είναι οι Δημοκρατίες Αναγκαία Ειρηνοφίλες;» στην *Καθημερινή*, 30/6/96.

16. Ο D. Harvey επισημαίνει ακόμη ότι: «Ατομα και υποομάδες ενδέχεται να μην θέλουν την αναγνώριση της πολιτιστικής τους ιδιαιτερότητας γιατί τούτη η ιδιαιτερότητα είναι ακριβώς η κοινωνική φυλακή από την οποία επιθυμούν να αποδράσουν» (*Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell 1996 Cambridge, σ. 352). Η θηλυκότητα, για παράδειγμα, ως επισημαίνόμενη ιδιαιτερότητα που επιβάλλει στις γυναίκες την αποδοχή χαρακτηριστικών που τις υποτάσσουν στην ανδρική «προστασία», αποτέλεσε ιδιαίτερο στόχο ενός δυναμικού φεμινιστικού κινήματος.

17. Βλ. W. Bogard, *The Simulation of Surveillance*, Cambridge Univ. Press, 1996, Cambridge, σ. 26-27.

18. Βλ. Σ. Σταυρίδη «Εμπειρία της Μεγαλούπολης και Ετερότητα», *Ουτοπία* τεύχ. 23, Ιαν.-Φεβ. 1997, σ. 59. Στο κείμενο αυτό ανιχνεύεται και η σχέση της μμητικής συμπεριφοράς με την εμπειρία της σύγχρονης μεγαλούπολης.

19. Εκτεταμένη ανάπτυξη της ιδέας στο Σ. Σταυρίδη, *Διαφήμιση και το Νόημα του Χώρου*, εκδ. Στάχυ, 1996, Αθήνα, κυρίως σ. 118-122.

20. Όπως παρατηρούν, ανάμεσα σε πολλούς, και ο T. Todorov στο *On Human Diversity*, Harvard Univ. Press, 1994, σ. 157 και ο E. Μπαλιμπάρ, στο *Φυλή, Έθνος, Τάξη: Οι Διφορούμενες Ταυτότητες*, εκδ. Πολίτης, 1991, Αθήνα σ. 35.